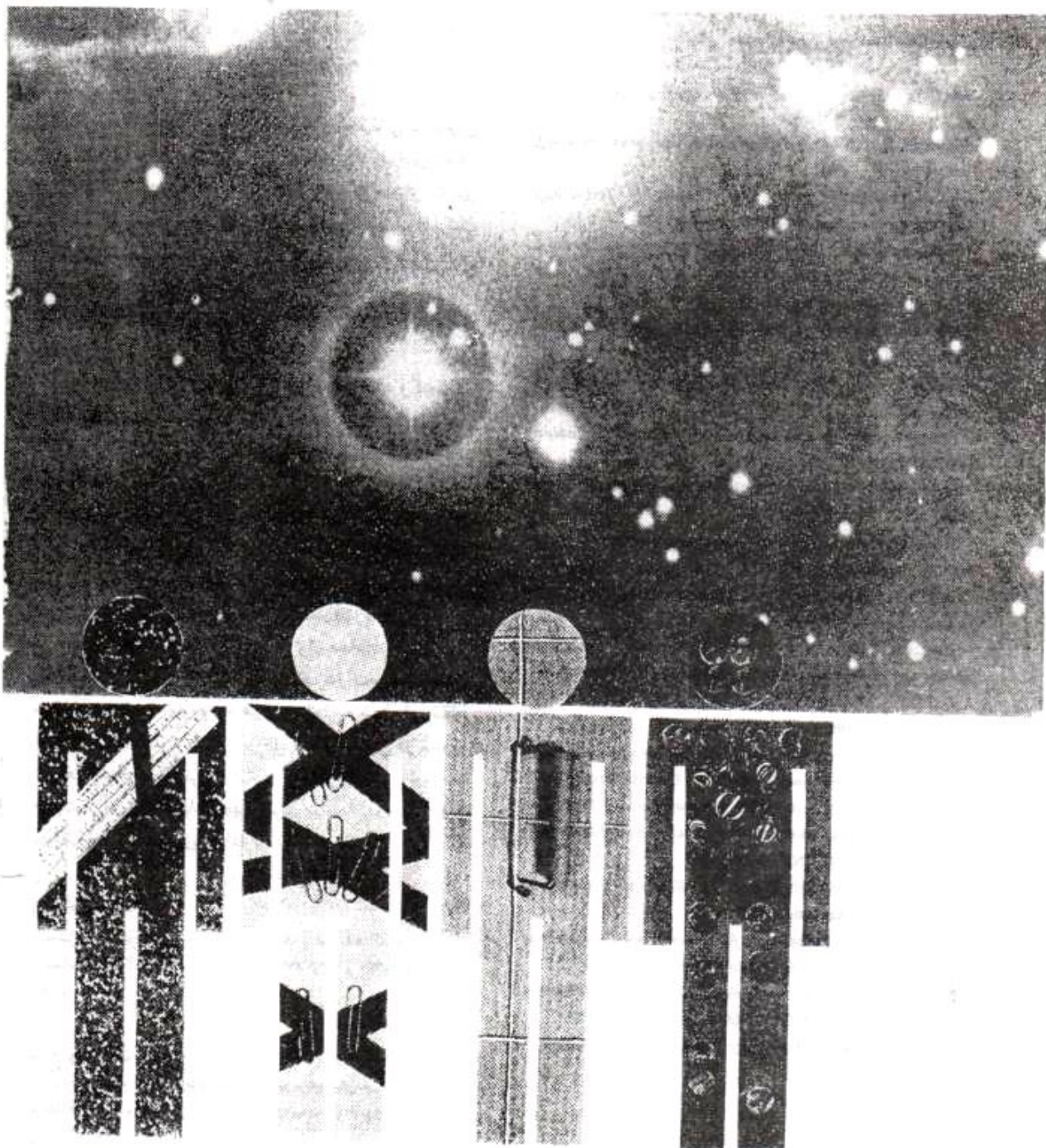

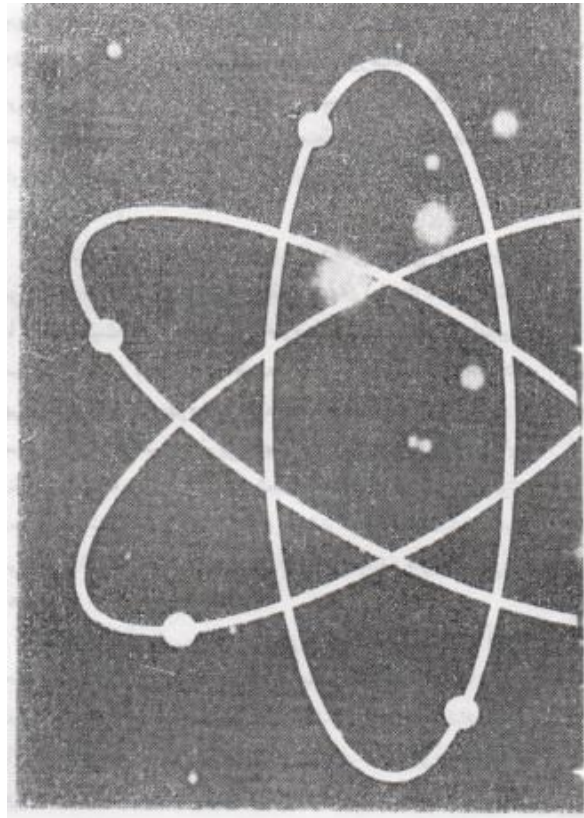
تأثیر شرایط منطقه‌ای بر سیاست‌گذاری علم و فن آوری در ایران

دکتر محمدباقر غفرانی / عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی شریف

چکیده

تحلیل شرایط محیطی نظام توسعه علم و فن آوری در کشور، به تفکیک محیط بین المللی، منطقه ای و اجتماعی (داخلی)، بخشی از فرایند سیاست گذاری علم و فن آوری را تشکیل می دهد که در طرح سیاست گذاری کلان علم و فن آوری برای کشور به آن توجه شده است (غفرانی، 1378). در این نوشتار که برگرفته از گفتار هشتم گزارش اصلی طرح مذکور است، شرایط جغرافیایی - سیاسی، اقتصادی و فرهنگی منطقه، به ویژه موقعیت راهبردی ایران در منطقه، بررسی و نتیجه گیری شده است. تحلیل دقیق و مستمر تحولات، فرصت ها و چالش های منطقه ای، همچنان که در سیاست خارجی و سیاست های اقتصادی کشور نقش اساسی دارد، در هر نوع سیاست گذاری علم و فن آوری نیز نقش کانونی می یابد. وجود تعلقات مشترک فرهنگی - عقیدتی، سیطره زبان فارسی و وجود ذخایر عظیم انرژی در منطقه، ضمن این که رسالت های فراملی (منطقه ای) مهمی را برعهده نظام آموزش عالی، پژوهش و فن آوری در

اصلی ترین و مهم ترین نقطه زمین به لحاظ منابع انرژی، منطقه ای است که کشور ما در مرکز آن واقع شده است.
حدود 70 درصد مجموعه ذخایر شناخته شده نفتی از روسیه جنوبی تا عمان و 40 درصد از ذخایر شناخته شده گازی، در این منطقه قرار گرفته است.

در مجموع می توان چنین نتیجه گرفت که برنامه ریزی کلان کشورهای آسیای میانه در مورد منابع نفت و گاز خود بدون هماهنگی با ایران امکان پذیر نخواهد بود.

کشور قرار می دهد ، بر اولویت های تحقیق و توسعه نیز به طور اساسی تأثیر می گذارد .

درآمد

✂ ایران با جمعیتی حدود هفتاد میلیون نفر ، از نظر جغرافیایی - سیاسی همزمان در مرکز آسیای میانه و خاورمیانه قرار گرفته است و از این رو یکی از قطب های سیاسی ، اقتصادی و فرهنگی مهم در سطح جهان به شمار می رود. برخی ویژگی های فرهنگی ، سیاسی و اقتصادی منطقه عبارتند از (غفرانی ، 1376):

~ وجود منابع مهم انرژی در منطقه و وابستگی جهانی به آن ها ،

~ وقوع تحولات سیاسی گسترده در کشور های همجوار ، شوروی سابق و آسیای میانه و ایجاد انتظارات و فرصت های جدید برای ایران ،

~ وجود تعلقاتو مشترکات فرهنگی - عقیدتی بسیار در کشورهای همجوار و منطقه ، به مثابه تسهیل کننده ارتباطات علمی فرهنگی ، سیاسی و اقتصادی ،

~ چیرگی زبان فارسی در بسیاری از کشورهای همجوار و منطقه و پیداشدن زمینه های گسترش و نفوذ بیشتر زبان و ادب فارسی در منطقه به مثابه یک حامل فرهنگی قدرتمند ،

~ وجود امکانات بالقوه و فراوان علمی، تحقیقاتی و فن آوری در منطقه و امکان استفاده متقابل از منابع و تجربیات،

پس از گذشت پنجاه سال از جنگ جهانی دوم ،

ایسم های مختلفی که دوری یا نزدیکی کشورهای منطقه خاور میانه را تعیین می کردند ،

به شدت کم اهمیت شده اند و دولت ها به رغم تفاوت های جدی با یکدیگر ،

تمایلی جدید برای همکاری ، هماهنگی و حتی ائتلاف پیدا کرده اند .

~ وجود زیر بناهای ارتباطی (راه ها و ...)

✂ داده های محیطی بالا ، ضمن این که هر نوع سیاست گذاری عمومی ، از جمله سیاست گذاری در زمینه علم و فن آوری

در ایران را به شدت تحت تأثیر قرار می دهد ، بر ضرورت شناخت عمیق و تحلیل دقیق شرایط ، فرصت ها و تهدیدهای محیط منطقه ای کشور به طور مستقل ، در کنار محیط بین المللی ، تأکید می کند . برنامه ریزی ملی یک کشور در جهان به هم متصل و ارتباطات کنونی ، به شدت متأثر از فرایندهای منطقه ای و بین المللی است (غفرانی ، 1376) . جهان امروز به رغم تلاش ابرقدرت ها برای ایجاد «نظم نوین جهانی» ، شاهد شکل گیری نظام چند قطبی در جهان ژئوپلتیک است ؛ نظامی که گروه بندی ها و همگرایی های منطقه ای در آن می کوشند تا براساس رقابت های ژئواکونومیک ، موازنه قدرت را در جهان سیاسی برقرار کنند (سریع القلم ، 1377) .

موقعیت جغرافیایی - سیاسی ،

اقتصادی و فرهنگی منطقه

✎ برخی شرایط جغرافیایی - سیاسی (ژئوپلتیک) ، اقتصادی و فرهنگی منطقه که در مراجع مورد استفاده این مقاله ، از آن ها بحث شده است ، گویای اهمیت راهبردی محیط منطقه ای ایران هستند .

✎ اصلی ترین و مهم ترین نقطه زمین به لحاظ منابع انرژی ، منطقه ای است که کشور ما در مرکز آن واقع شده است . حدود 70 درصد مجموعه ذخایر شناخته شده نفتیاز روسیه جنوبی تا عمان و 40 درصد از ذخایر شناخته شده گازی ، در این منطقه قرار گرفته است . خلیج فارس و دریای خزر به لحاظ دربرداشتن ذخایر عظیم انرژی ، اهمیت استراتژیک و برجسته ای در چشم انداز بیست و پنج سال آینده خواهند داشت . به ویژه خلیج فارس با بیش از 500

میلیارد بشکه ذخایر نفتی ، بیش از نیمی از کل تقاضای جهان را به تنهایی می تواند پاسخ دهد . به این ترتیب امنیت و تداوم توسعه دنیای صنعتی و اقتصادهای در حال رشد ، به شدت وابسته به انرژی منطقه ای خواهد بود که جای گزینی برای آن قابل تصور نیست (مجتهدزاده ، 1377) .

✎ جهان همچنان به منابع انرژی این منطقه نیازمند است . میزان ذخایر نفتی دنیا که در حال حاضر قابل استخراج است ، یک تریلیون بشکه نفت تخمین زده شده است که با در نظر گرفتن میزان

مصرف کنونی نفت (حدود 67 میلیون بشکه در روز) ، باید اعتراف کرد که ذخایر فعلی فقط تا 40 سال آینده می توانند مصرف جهانی را تأمین کنند. جالب آن که 65 درصد کل این ذخایر (یعنی 650 میلیارد بشکه نفت) در کشورهای خاورمیانه موجود است . می توان پیش بینی کرد که در میان مدت چیزی حدود 80 درصد کل مصرف نفت جهان را کشورهای این منطقه یعنی ایران، عربستان ، کویت و امارات متحده عربی ، تولید خواهند کرد (فولادی، 1377؛ قندریز، 1377) .

£ علاوه بر انرژی ، طیف وسیعی از ذخایر طبیعی غنی و متنوع مورد نیاز جامعه بشری در این منطقه از جهان قرار دارد . نظیر کشور ما که از قابلیت های ممتازی برخوردار است. همچنین آسیای مرکزی نیز از ثروت های طبیعی قابل ملاحظه و تا حدودی بهره برداری نشده ای بهره مند است که بر اهمیت این منطقه افزوده است . امروزه در شرایط نوین جهانی ، وجود چنین ثروتی در این منطقه ، نه تنها به چالش میان قدرت های اقتصادی جهان حاضر برای دست یابی

سریع تر و بهره برداری بیشتر از این امکانات دامن می زند ، بلکه موجبات گسترش آن را در آینده فراهم می کند (همان) .

£ جمعیت آسیای مرکزی ، با در نظر گرفتن وسعت آن که حدود 13/5 میلیون کیلومتر است ، در سال 95 از حدود 55 میلیون نفر به حدود 80 میلیون نفر خواهد رسید و به علت استعداد طبیعی بالا، تراکم جمعیتی آن افزایش خواهد یافت . از این رو این منطقه با توجه به ظرفیت بسیار برای رشد اقتصادی افزون تر و پذیرش جمعیت بیشتر ، نقش حساسی را در اقتصاد جهانی ایفا می کند (همان) .

£ کشور های منطقه آسیای مرکزی هر کدام ، در مقایسه با سایر اعضای کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق (Cis) و بقیه نقاط جهان ، موقعیت منحصر به فردی دارند . این جمهوری ها به رغم دارا بودن منابع طبیعی بسیار زیاد ، به هیچ روی قصد ندارند قلمرو خود را به جولانگاه یک قدرت بزرگ براس سلطه انحصاری بر منابعی چون نفت و گاز تبدیل کنند . هرچند در اقتصاد

به علت روند موفقیت آمیز بازسازی کشورهای اروپایی پس از جنگ جهانی دوم، به ویژه قدرت گرفتن اقتصاد آلمان، جبهه اروپایی و اروپای متحد در پی یافتن نفوذهای تازه و قدرتمند تر در صحنه جهانی است و از سوی دیگر تحولات اقتصادی شرق آسیا، به ویژه قدرت چشمگیر اقتصاد ژاپن، این بخش از جهان را نیز به آرایش تازه ای از قدرت جهانی واداشته است. به علاوه فروپاشی شوروی مسائل تازه ای را مطرح کرده است، از جمله این که هم اکنون هر سه قدرت امریکا، اروپا و آسیای جنوب شرقی، به آسیای مرکزی به مثابه کمر بند امنیتی جدیدی در مقابل روسیه ای که احتمالاً از پس بحران های فعلی سربلند خواهد کرد، می نگرند. همچنین حوزه های تأمین انرژی نفتی جهان برای یکی دو دهه آتی همچنان منطقه خاورمیانه خواهد بود که تمامی کشورهای آن، توسعه نیافته و بالذات از نظر ثبات سیاسی و اجتماعی متزلزل هستند (عظیمی، 1377).

ع در این منطقه تداوم و توالی ناآرامی ها نه تنها مجال تفکر را از صاحبان

کشورهای مذکور، هنوز وابستگی های جدی به روسیه وجود دارد ولی این کشورها مشتاقانه در پی یافتن جایگزین های مناسبی هستند، نظیر جلب کمک های مالی غرب، آسیای جنوب شرقی، ترکیه و ایران و نیز راه یابی به بازارهای جهانی برای کم کردن از میزان وابستگی خود به جمهوری روسیه (همان).

ع شکی نیست خصلت اسلام گرایی در همگرایی اقتصادی منطقه نقش مهمی دارد. این اهمیت وقتی دو چندان می شود که منافع اقتصادی فراوان کشورهای آسیای میانه را در حوزه تمدن اسلامی بررسی کنیم. در چهار جمهوری آذربایجان، قزاقستان، ازبکستان و ترکمنستان، 65 میلیارد بشکه نفت موجود است. این چهار کشور پس از حوزه های خلیج فارس و سیبری، سومین حوزه نفتی جهان به شمار می روند (سریع القلم، 1377).

ع با توجه به تحولاتی که در اقتصاد جهانی طی چند دهه گذشته صورت گرفته، تحولاتی در آرایش سیاسی جهان در شرف وقوع است. از یک سو

اصلی این ثروت سلب کرده ، بلکه منافع ملی و امنیت این کشورها را به طور گسترده ای تهدید نموده است (مجتهد زاده، 1377).

موقعیت ایران در منطقه

سرزمین ما در منطقه ای واقع شده که در طول تاریخ همواره مسیر مبادلات اقتصادی ، فکری و فرهنگی بین تمدن های مختلف بشر بوده است . موقعیت های خاص ایران در منطقه ، خود دلیلی است برای این پیش بینی که این کشور بدون شک یکی از حساس ترین مراکز استراتژیک جهان فردا خواهد بود و اهمیت آن افزایش خواهد یافت . ایران در 25 سال آینده جمعیتی حدود صد میلیون نفر را در خود جای خواهد داد. دیرینگی تمدن ، وجود بارزه های فرهنگی - هویتی مستحکم و پایدار ، جوامع انسانی مؤمن و متعهد و متحد در کنار نخایر غنی و بالاخره موقعیت بسیار ممتاز و حساس جغرافیایی ایران ، در مجموع به این کشور اهمیت و اعتباری جهانی و قابلیت چشمگیر برای نقش آفرینی ژئوپلیتیک اعطا کرده است . برخی از

ابعاد موقعیت راهبردی ایران در منطقه ، چنین است :

وجود دو بازار اروپا و خاور آسیا در دو سوی منطقه آسیای میانه ، رویکرد به حوزه های نفتی این منطقه را بیشتر کرده است و از آن جا که راه عبور نفت این مناطق از حوزه کشورهای اسلامی می گذرد و در میان همه آن ها ایران ، به دلایل متعدد جغرافیایی ، اقتصادی و سیاسی ، با صرفه ترین و مناسب ترین راه ممکن است، نقش اساسی در توسعه اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی ایفا می کند . افزون بر این زیرساخت های اقتصاد ایران شامل پالایشگاه ها ، خطوط لوله ، پایانه های صادراتی و نیروی کارشناسی صنعت نفت ، عاملی مؤثر در ایجاد شرایط مناسب برای توسعه صنایع نفت و گاز این کشورها و تضمین استمرار و رشد اقتصادی و ثبات سیاسی آن ها به شمار می رود . همچنین چون ایران خود یکی از بزرگ ترین تولید کنندگان نفت و گاز است ، با یک برنامه ریزی مشترک می تواند به مثابه پُل ارتباطی میان اوپک و کشورهای صاحب منافع نفت و گاز در

آسیای میانه عمل کند . در مجموع می توان چنین نتیجه گرفت که برنامه ریزی کلان کشورهای آسیای میانه در مورد منابع نفت و گاز خود بدون هماهنگی با ایران امکان پذیر نخواهد بود (فولادی، 1377؛ قندریز، 1377).

~ از نظر جغرافیایی تمامی کشورهای مسلمان شوروی سابق در نواحی محصور در خشکی واقع شده اند . حال باتوجه به این که از یک سو دسترسی به آب های بین المللی ، از دیرباز ، نقش مهم در خارج شدن از انزوای اقتصادی این کشورها و پیوند آن ها با جامعه جهانی داشته است ، و از سوی دیگر ایران با داشتن نزدیک به دو هزار کیلومتر مرز آبی در خلیج فارس ، تنگه هرمز و دریای عمان ، تنها کشوری در آسیای مرکزی و غربی است که امکان دسترسی وسیع به آب های آزاد را دارد ، می توان به خوبی به نقش مهم و حساس آن در خارج کردن این کشورها از انزوای ارتباطی پی برد . به علاوه وجود منابع غنی و طبیعی و معدنی در ایران و کشورهای منطقه ، عاملی مؤثر در ایجاد شرایط مناسب

برای همکاری های فنی و اقتصادی بین آن هاست (مجتهدزاده، 1377).

~ ایران از نظر «هیدروپولتیک» (برخورداری از منابع آب) نیز اهمیت زیادی در منطقه دارد . در سال 2000 ، نیاز سالانظ شش کشور جنوب خلیج فارس به آب (برای آشامیدن و کشاورزی) به 28 هزار میلیون مترمکعب خواهد رسید . اهمیت این مسئله هنگامی آشکارتر می شود که دریابیم هزینه تولید هر بشکه آب شیرین که در سال 1990 (یعنی زمانی که هر بشکه نفت 17 یا 18 دلار به فروش می رفت) 40 تا 80 دلار بود ، در دو دهه آینده دو تا سه برابر افزایش خواهد یافت (فولادی، 1377؛ قندریز، 1377).

~ وجود معادن سرشار از مواد کانی در ایران ، نیروی متخصص ماهر و ارزان ایرانی ، امکان عبور از ایران به مثابه دروازه بازار بزرگ آسیای میانه ، با توجه به راه های مناسب عبوری ، به خصوص راه آهن سراسری ایران ، از جمله عوامل مؤثر در ایجاد زمینه های مناسب برای همکاری میان این کشور با سایر کشورهای منطقه است و در این

میان نقش ایران در قسمت های امنیتی و اقتصادی بسیار حیاتی است (همان).

~ از نظر تاریخی مردم ایران ، تاجیکستان ، ازبکستان ، افغانستان و بخش هایی از قزاقستان و اکثر مردم ناحیه قفقاز ، سابقه طولانی تری در زیستن کنار یکدیگر به شکل کشورهای مشترک المنافع امپراتوری های هخامنشی دارند . در دوره پارسیان و ساسانیان این جوامع به صورت فدراتیو در کنار یکدیگر زندگی می کرده اند . در دوره صفوی نیز این کشورها جزیی از یک سرزمین واحد به شمار می رفتند (مجتهدزاده، 1377).

~ از نظر فرهنگی سابقه تاریخی بیش از دو هزار سال و کنش های متقابل بین جوامع ساکن در نواحی قفقاز - آسیای مرکزی با جوامع ساکن در نجد ایران ، علاوه بر ایجاد وحدت فرهنگی عمیق ، شباهت بسیاری را نیز در این جوامع باعث شده است. برای مثال بین ایران و تاجیکستان و بخش هایی از ازبکستان اشتراک زبانی وجود دارد . جمهوری آذربایجان در کنار ایران یکی از معدود کشورهای شیعه جهان است و شهرهایی

نظیر بخارا ، بلخ ، مرو ، سمرقند ، خیوه و خوارزم همواره از مراکز مهم فرهنگ و تمدن فارسی و اسلامی بوده اند و سنت ها و آداب مشترکی در این نواحی وجود داشته است (همان).

~ علاوه بر اهمیت ایران در انتقال انرژی و کالای تولیدی یا موردنیاز کشورهای آسیای میانه و تبادل آن ها با بازارهای تولید و مصرف سایر نقاط جهان فعالیت های این کشور به لحاظ نفوذ در بین گروه های اسلامی و تجربه انقلابی بزرگ و نیز به دلیل پیوندهای قومی و متنوع با ملل مختلف منطقه ، توانایی قابل ملاحظه ای در تعدیل تمایلات انقلابی گروه های اصول گرا و حل و فصل منازعات قومی و اعتقادی دارد (فولادی، 1377؛ قندریز، 1377).

~ ایران ، پلی میان دو منطقه استراتژیک جهانی یعنی «آسیای مرکزی - خزر» و «خلیج فارس» است و از این رو نقش بسیار مهمی در ایجاد پیوندهای متعادل استراتژیک در این منطقه برعهده دارد .

فرصت ها و تهدیدهای محیط منطقه ای

الف - چالش ها و تهدید ها

تحولات جدی و جدیدی در اطراف جمهوری اسلامی ایران در حال وقوع است که فهم دقیق آن ها ، آثار وسیع و عمیقی بر آینده این کشور و توسعه یافتگی آن برجای خواهد گذاشت . این تحولات عبارتند از :

~ تحول در رفتار کشورهای

منطقه : پس از جنگ جهانی دوم برای نخستین بار ، کشورهای خاور میانه درصدد برآمدند تا از طریق ائتلاف جرف سیاسی یا امنیتی ، امنیت ملی خود را تأمین کنند . از این رو اینک پس از گذشت پنجاه سال ، ایسم های مختلفی که دوری یا نزدیکی کشورها را تعیین می کردند ، به شدت کم اهمیت شده اند و دولت ها به رغم تفاوت های جدی با یکدیگر ، تمایلی جدید برای همکاری ، هماهنگی و حتی ائتلاف پیدا کرده اند . افزایش هزینه های دفاعی و سهم مهم این هزینه ها در درآمد ملی ، بسیاری از دولت ها را مجبور کرده تا به دنبال

تأمین امنیت ملی از طرق افزایش همکاری ها و معاشرت های سیاسی و نزدیک سازی تعاریف سیاسی و امنیتی باشند . ظهور تفکر ائتلاف و گرایش به آن ، به نفع جمهوری اسلامی ایران است ، ضمن این که این تحول به کاهش تشنجات میان دُول می انجامد ، هزینه های نظامی را کاهش می دهد و انگیزه حضور نیروهای خارجی در منطقه را به تدریج دچار مشکل می کند . اگر این ائتلاف ها از مرحله سیاسی به سوی همکاری های دسته جمعی در جهت تأمین امنیت ، تغییر موضع دهند ، بدون شک آثار مثبت چشمگیرتری در پی خواهند داشت (غفرانی، 1376).

~ تحول در سطح کلان منطقه

مرزی امنیت ملی ایران : در پی این تحول فعالیت های تمایل جدیدی در سطح بین المللی برای بهره برداری از منابع عظیم انرژی در شمال و جنوب ایران به وجود آمده است . در میان کشورهای غربی ، رقابت آرامی برسر دست یابی به این منابع در حال شکل گیری است. به

همین دلیل، گسترش ناتو به شرق، بحثی جدی در اروپا و امریکا است.

£ به نظرمی آید ناتو، طی برنامه ای ده ساله می کوشد به تمامی کشورهای اطراف روسیه گسترش یابد. به جز قزاقستان و اوکراین که در مقایسه با سایر کشورها از امکانات و پایه صنعتی قابل توجهی برخوردارند، عموم کشورهای قفقاز، اوپای شرقی و آسیای مرکزی، آسیب پذیر، ضعیف و کوچک اند. برای بسیاری ز این کشورها که پس از فروپاشی شوروی، مستقل شده اند، عضویت در ناتو به علت نتایجی که در پی دارد، نظیر تأمین امنیت ملی، جذب سرمایه گذاری و انتقال تکنولوژی، دارای جذابیت های فراوان است (همان).

£ کشور ایران از نادر کشورهای است که با همسایگان متفوتی که برخی از آن ها بحران زده و بیشتر دچار ناامنی اند، روبه روست. همسایه های ایران اغلب گذشته از شدت و ضعف های مختلف، با طیفی از مشکلات مربوط به بحران مشروعیت، آینده مبهم نظام و فلسفه های سیاسی، فقدان نهادینگی گردش قدرت و مجموعه ای از بی ثباتی

های اقتصادی و اجتماعی مواجهند. آسیب پذیری و تفرقه جدی در بعضی از این کشورها، عواقبی به همراه دارد که در نهایت به ناامنی در مرزهای کشور منجر می شود (عظیمی، 1377).

£ اتکای کشورهای منطقه به محصول منحصربه فرد نفت و نوسانات قیمت آن، اقتصاد کل منطقه را آسیب پذیر کرده است. این آسیب پذیری، امنیت داخلی کشورهای خاورمیانه را تهدید می کند. در نتیجه امروزه منافع کشورهای خاورمیانه به خصوص حوزه خلیج فارس، ایران، عربستان، کویت، امارات و ... بیش از هر زمان دیگری در تاریخ معاصر، با یکدیگر هم سو و هم جهت است (فولادی، 1377؛ قندرین، 1377).

£ به طور خلاصه معنای نوین ثبات با توجه به تحولات جدید عبارت است از ایستایی و پایداری شرایط ساختاری در سطح داخلی، منطقه ای و جهانی که خود متضمن تعریف نوینی از همگرایی و همکاری های منطقه ای است. با توجه به این مفاهیم در جهان امروز، هیچ کشوری نمی تواند بدون توجه به ثبات

منطقه ای و جهانی ، به ثبات خویش
بیندیشد (همان) .

ب- فرصت ها و انتظارات

£ در مقابل چالش های یاد شده ،
محیط منطقه ای ایران فراهم کننده
فرصت ها و انتظاراتی است که هر یک
برای این کشور اهمیت راهبردی دارد .
این فرصت ها و انتظارات عبارتند از :

~ تغییر اصل نفوذ منطقه ای به

حضور منطقه ای : در صورتی کشور

ما می تواند به توسعه اقتصادی در داخل
کشور خود پردازد و طی بیست سال
آینده از طریق پایه صنعتی به انباشت
سرمایه ای دست یابد که سیاست
خارجی را به دیپلماسی تبدیل کند و به
حضور نیرومند سیاسی ، فرهنگی و
انرژی در منطقه اکتفا نماید . در ادامه

راهبرد فوق ، تغییر حرکت از قدرت
سخت نظامی به قدرت نرم فرهنگ و
ارتباطات در ایجاد جایگاه جدیدی به
منظور تصویر سازی و اثر گذاری و
جریان سازی برای ایران مؤثر است
(مجتهدزاده ، 1377) . با توجه به
وضعیت قیمت نفت و منابع درآمد ملی ما
و همچنین با عنایت به منطقه بحرانی
خاورمیانه ، به کارگیری صرف قدرت
سخت نظامی به نفع ما نخواهد بود ، بلکه
با استفاده از قدرت نرم در عرصه
فرهنگ ، تفکر دینی، همکاری های

زیست محیطی و تکنولوژیک، مبادله
دانشجو و جریان سازی فکری - تبلیغی
در مجموع می توان نگرانی های امنیتی
میان ملت ها و دولت های منطقه را
کاهش داد و اصل حضور نظامی خارجی
و هزینه های کلان دفاعی را زیر سؤال
برد (همان) .

باید کوشید تا با استفاده از قدرت نرم در عرصه فرهنگ ،

تفکر دینی ، همکاری های زیست محیطی و تکنولوژیک ، مبادله دانشجو

و جریان سازی فکری - تبلیغی در مجموع

نگرانی های امنیتی میان ملت ها و دولت های منطقه را کاهش داد

~ گسترش همکاری ها و شکل گیری انواع مختلف گروه بندی های منطقه ای : هدف اصلی از این همکاری ها ، که یکی دیگر از روندهای رو به رشد در مناسبات اقتصادی بین المللی به شمار می آید ، کسب آمادگی بیشتر به منظور پایداری و مواجهه با وضعیتی است که پیش روی جهان است . قرار گرفتن در چنین وضعیتی باعث خواهد شد تا با بهره وری بهتر از امکانات و قابلیت ها و رفع نقاط ضعف کشورها از طریق همکاری های چند جانبه با کشورهای عضو و ارتقای مقیاس اقتصادی و کسب مزیت های رقابتی ، در روند جهانی شدن اقتصاد نقش قدرتمندتری ایفا کنیم (همان) . «بازارهای مشترک منطقه ای» ، «گروه بندی های منطقه ای» و «همگرایی های منطقه ای» اشکال دیگری از همکاری های بین المللی و منطقه ای محسوب می شوند. در چشم انداز جهان چند قطبی ، گروه بندی های منطقه ای موفق، قادر به کسب موضعی مهم تر و با قدرت نقش آفرینی مؤثر تر در نظام آینده جهان

خواهند شد . در حال حاضر اتحادیه اروپا ، منطقه بازرگانی آزاد امریکای شمالی (نفتا) ، اتحادیه ملت های آسیای جنوب خاوری «آسه آن» ، کشورهای مشترک المنافع مستقل «سیس» ، کشورهای امریکای جنوبی «مرکاسور» ، اتحادیه منطقه ای هشت کشور افریقایی پیرامون صحرا ، شورای همکاری خلیج فارس ، سازمان همکاری اقتصادی «اگو» و گروه کشورهای GB و ... اشکال مختلفی از چنین روندی هستند (همان) .

~ تأثیر مشترکات تاریخی ، فرهنگی ، جغرافیایی و اقتصادی کشورهای منطقه در پیدایی بازار مشترک کشورهای مستقل و مشترک المنافع منطقه : ایجاد بازار مشترک در منطقه ای همگن برای تمامی کشورهای منطقه ، این فرصت را فراهم خواهد آورد تا با عرضه امکانات و محصولات خود ، به رفع نیازهای یکدیگر بپردازند و مکمل هم باشند و با تعیین نیازهای غیر قابل تأمین در منطقه موضوع و زمینه مشارکت با سایر جوامع را تشخیص دهند و همکاری های

سازمان یافته و هدفمندی با سایر کشورهای جهان برقرار کنند. اتخاذ این خط مشی موجب خواهد شد که این کشورها با اطمینان خاطر بیشتری به قرن بیست و یکم پای نهند (فولادی، 1377؛ قندریز، 1377).

~ آگاهی کشورهای منطقه به ضرورت توسعه صنعت به مثابه جایگزینی برای دوران پس از پایان نفت : بدون شک صنعتی شدن کشور ما و ارتقای سطح تکنولوژی و توسعه تحقیقات و نوآوری های فنی ، قابلیت کشور را برای رفع نیازهای تکنولوژیک این منطقه افزایش خواهد داد (مجتهدزاده، 1377).

~ نقش آتی ایران در جهان در ایجاد مرکزیتی برای کمک های فنی به کشورهای محروم و در حال توسعه، با الهام از مبانی ارزشی و اعتقادات مذهبی : چشم انداز جهان در بیست و پنج سال آینده، از افزایش فاصله بین کشورهای صنعتی و کشورهای توسعه نیافته حکایت دارد. درک این

واقعیت و پیشگامی برای ایفای نقشی اخلاقی در سطح جامعه جهانی ، به منظور کاهش عدم تعادل ها و نابرابری های رو به رشد ، امکان انتخابی ارادی و آگاهانه را برای کشور ما فراهم می کند ؛ انتخابی که با توجه به افزایش نیروی متخصص ، سابقه شصت ساله در تهیه برنامه های توسعه ، به ویژه تجارب ارزنده در شیوه های مختلف برنامه ریزی و سیاست گذاری توسعه در سطح ملی و منطقه ای صورت خواهد گرفت . تحقق این منظور از طریق تفاهم با مجامع بین المللی و با استفاده از منابع و امکانات مخصوص کمک به کشورهای عقب مانده ، امکان انجام مأموریتی جهانی بر پایه هویت ملی و از راه گفت و گوی بین تمدن ها را فراهم می کند و یاریمان می دهد تا در جهانی که به سرعت به سوی حاکم شدن ارزش های مادی پیش می رود ، از هویت انسانی خویش دفاع کنیم و شکل تازه ای از مشارکت انسانی در تمدن بشری را عرضه نماییم (همان) .

☞ داده های محیط منطقه ای ، نمونه ای از انتظارات و فرصت های زیر را به

ویژه در برابر نظام توسعه علم و فن آوری در ایران قرار می دهد :

~ سیطره زبان فارسی و وجود تعلقات فرهنگی و عقیدتی در منطقه ، رسالت های فراملی (منطقه ای) جدیدی را بر عهده نظام آموزش عالی ایران قرار می دهد ، از جمله :

- گسترش زبان فارسی در منطقه ، به مثابه یک حامل فرهنگی نیرومند ،

- گسترش و اشاعه علوم ، معارف ، فرهنگ و ارزش های اسلامی در منطقه ، از طریق برنامه های آموزشی و پژوهشی مشترک ، ایجاد فضای مناسب شنود و گفت بین فرهنگ ها و تمدن ها و تولید نرم افزارهای مناسب ،

- تحقق راهبرد «توسعه قدرت نرم فرهنگ و ارتباطات ، به جای قدرت سخت نظامی» که تنها از طریق نظام آموزش عالی و پژوهشی ، میسر است . همچنین آماده سازی جامعه در جهت صنعتی شدن ، از طریق کارآ کردن منابع انسانی ، انتقال دانش و تجربه و دست آوردهای علمی و فنی تمدن بشری به منظور حل مشکلات و رفع نیازهای توسعه کشورهای منطقه ، از رسالت های نظام

آموزش عالی ، تحقیقات و اطلاع رسانی (صنایع معرفتی) محسوب می شود .

~ وجود ذخایر عظیم انرژی در منطقه و وابستگی جهانی به آن از یک سو ، و متکی بودن اقتصادهای کشورهای منطقه به فروش تکنولوژی محصولی نفت از سوی دیگر ، زمینه های زیر را به مثابه اولویت های راهبردی توسعه علم و فن آوری مطرح می کند :

- حفظ هر چه بیشتر ارزش افزوده حاصل از منابع انرژی در داخل و تبدیل درآمد منابع انرژی به یک ساختار قدرتمند اقتصادی صنعتی به مثابه پایه های بقا و محرک پیشرفت نسل های بعدی (همان) ،

- توسعه فن آوری های پیشرفته اکتشاف و استخراج ، نوآوری ، تبدیل و انتقال انرژی نفت و گاز ، و در حالت کلی تر تخصصی شدن در همه فعالیت های مرتبط با انرژی و قطع وابستگی به کمپانی های بین المللی در این زمینه .

- افزایش تولید مشتقات نفت و گاز و همچنین تخصصی شدن در همه فعالیت های مرتبط با انرژی شامل : اکتشاف ،

استفاده از امکانات بالقوه و فراوان علمی ، تحقیقاتی و فن آوری و امکان استفاده متقابل از تجربیات ،
- ایجاد شبکه های اطلاع رسانی منطقه ای به منظور مبادله اطلاعات علمی ، فرهنگی و اقتصادی ،
- توسعه تحقیقات و مطالعات در زمینه علوم دریایی و اقیانوس شناسی (به ویژه در خلیج فارس و بحر خزر) .

©

منابع و مآخذ

- «برنامه ملی تحقیقات و گزارش کمیسیون های شورای پژوهش های علمی کشور»، رهیافت ، شماره 14 ، زمستان 1375 .
- سریع القلم ، محمود . « ژئوپلیتیک جدید منطقه ای و آینده توسعه یافتگی ایران » ، چکیده مقالات اولین همایش تدوین برنامه سوم ، سازمان برنامه و بودجه ، بهمن و اسفند 1378 .
- عظیمی ، حسین . روزنامه خرداد ، 1377/10/23 .
- غفرانی ، محمد باقر . «رسالت های آموزش عالی در دنیای جدید و در ایران اسلامی» ،

حفاری ، استخراج ، حمل و نقل انرژی و تولید انرژی های جدید (همان) ،
- توسعه تحقیقات و فن آوری های حفاظت محیط زیست و توجه به توسعه پایدار منطقه (به ویژه در خلیج فارس و بحر خزر) ،
- گسترش کاربرد منطقی انرژی در بخش های اقتصادی اجتماعی ، طراحی و توسعه فن آوری های صرفه جویی انرژی و تحقیقات در زمینه مدیریت انرژی ،

- رعایت مسائل زیست محیطی در شهرهای بزرگ ، سالم سازی محیط زیست ، طراحی و توسعه فن آوری های پاک انرژی ،

- تأثیرات متقابل بازارهای انرژی و کالا از یک سو و سرمایه و کار از سوی دیگر ، ارزیابی تحولات در نظام اقتصادی و ارزیابی تأثیرات تحولات بازار جهانی و منطقه ای (برنامه ملی تحقیقات و ...، 1375).

- برقراری همکاری های علمی و فن آوری بین کشورهای منطقه در جهت

سمینار منطقه ای آموزش عالی در قرن 21 ،
تهران ، آبان 1376 .

- غفرانی ، محمد باقر . «درآمدی بر سیاست
گذاری کلان علم و فن آوری برای کشور» .
طرح سیاست گذاری کلان علم و فن آوری ،
مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی ،
ویرایش دوم ، تیر 1378.

- فولادی ، محمد حسن . «نظریه پایه توسعه
ملی» ، همایش برنامه سوم توسعه ، مجله

برنامه و بودجه ، شماره 34 و 35 ، بهمن و
اسفند 1377 .

- قندیز ، سید علیرضا . «ایران دروازه آسیای
میانه» ، روزنامه خرداد ، 1377/10/27 .

- مجتهد زاده ، پیروز . «تحلیل ژئوپلتیک
منطقه ایران و بازار مشترک منطقه ای» ، همایش
سوم توسعه ، مجله برنامه و بودجه ، شماره
34 و 35 ، بهمن و اسفند 1377 .